

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра державно-правових дисциплін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету

Віталій СЕРЬОГІН

« 28 » серпня 2025 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти:

галузь знань:

спеціальність:

освітньо-професійна програма

вид дисципліни:

факультет:

другий (магістерський)

D Бізнес, адміністрування та право

D8 Право

Право

обов'язкова

юридичний

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного факультету

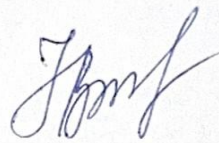
«28» серпня 2025 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Олександр Головко, професор кафедри державно-правових дисциплін;

Програму схвалено на засіданні кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Протокол від «27» серпня 2025 року № 12

Завідувач кафедри
державно-правових дисциплін

Наталія ГРИШИНА

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми другий (магістерський) рівень вищої освіти за спеціальністю 081 Право

Гарант освітньо-професійної програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти «Право»
доктор юридичних наук, професор

Віталій СЕРЬОГІН

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол від «28» серпня 2025 року № 1

Голова науково-методичної комісії

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Філософія та соціологія права» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра на підставі Стандарту вищої освіти зі спеціальності D8 Право за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 №643.

Спеціальність D8 Право.

Призначена для використання при здійсненні освітнього процесу за денною (комбінованою, змішаною з елементами дистанційного навчання, зокрема викладання лекцій дистанційно) та заочною (з використанням дистанційного навчання) формою.

Лекції проводяться на основі платформ Zoom та Google Meet, контроль самостійної роботи студентів на платформі Google Classroom, підсумковий контроль здійснюється на підставі платформи Moodle.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни. :

Метою викладання навчальної дисципліни є підготовка фахівців – магістрів права, які здатні до практичної юридичної діяльності найвищої кваліфікації, здатні до наукового пошуку та науково обґрунтованого аналізу правової дійсності, орієнтування у найбільш загальних, універсальних та ціннісних рисах і ознаках права. Вони повинні мати повноцінний всебічний світогляд правника, уявлення про формування філософсько-правового знання людства, обґрунтування найбільш значущих рис права, його зв'язок із державою як соціальним інститутом, взаємовідносини між правом і мораллю, правом та етикою; мати глибокі знання з онтології права, гносеології права, аксіології права, антропології права, феноменології права. Дисципліна формує розуміння соціальної ролі та соціальної значущості права, співвідношення соціальних та правових систем, соціальних та правових норм, соціальних та правових відносин; становлення, основні етапи та сучасні напрями соціологічної юриспруденції.

Метою викладання дисципліни «Філософія та соціологія права» є формування інтегральної компетентності правника – магістра: здатність розв'язувати задачі дослідницького та інноваційного характеру у сфері права.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є формування наступних загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей: здатність до абстрактного аналізу та синтезу (ЗК1); здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК3); здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності (СК1); здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію (СК6); здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію (СК10); здатність розвивати та утверджувати етичні стандарти правничої діяльності, стандарти професійної незалежності та відповідальності правника (СК12); здатність доносити до фахівців і нефаківців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією (СК13).

1.3. Кількість кредитів: 4

1.4. Загальна кількість годин: 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни

Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
22 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
22 год.	4 год.
Самостійна робота	
76 год.	110 год.
Індивідуальне завдання	
-	-

1.6. Заплановані програмні результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких **програмних результатів навчання**: оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, і виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання (ПРН1); співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей з правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами (ПРН2); проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження (ПРН3); дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати обґрунтовані варіанти їх розв'язання (ПРН7); оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності (ПРН8); аналізувати взаємодію міжнародного права та міжнародно-правових систем з правовою системою України на основі усвідомлення сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування права (ПРН10); використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права та кримінальної юстиції (ПРН11); обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування (ПРН14); інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності (ПРН17).

2. Тематичний план навчальної дисципліни «Філософія та соціологія права»

Розділ 1. Філософія права

Тема 1. Філософія права: предмет та завдання.

Проблема найбільш загального знання про право. Езотеричність (прихованість) права. Право-в-собі та право-для-нас як предметна сфера дослідження філософії права. Філософсько-правове знання як граничне знання про право. Рационалістичність як основна ознака філософії права. Співвідношення філософії та філософії права. об'єкт і предмет філософії права.

Структура системи філософії та структура філософії права – особливості. Єдність розуміння сутності й змісту права у гармонійному поєднанні досліджень з філософії права, теорії права та держави, соціології права. Дедукціонізм та індукціонізм у підходах до філософії права.

Функції філософії права. Їх особливості порівняно із іншими фундаментальними юридичними науками (зокрема щодо епістемологічної, евристичної, методологічної та світоглядної функцій). Співвідношення філософії права та інших юридичних і гуманітарних наук.

Відмінність філософії права як науки та навчальної дисципліни. Місце останньої у формуванні особистості фахового юриста за освітнім рівнем магістра за спеціальністю 081 Право.

Тема 2. Методологія філософії права та методологія права. Філософське розуміння та обґрунтування права.

Філософсько-правове знання як найбільш загальне знання про правову дійсність і завдання вироблення методології для всіх інших фундаментальних, галузевих і міжгалузевих юридичних наук. Рівні абстрагування, інтелектуального відділення суб'єкта дослідження від об'єкта дослідження: спеціально-науковий, загальнонауковий, філософський (філософсько-правовий). Граничність філософсько-правового знання як необхідна умова формування специфічних методів філософсько-правового пізнання. Метод критичної філософсько-правової рефлексії.

Філософсько-правове знання як основа методології наукових досліджень правової дійсності як щодо фундаментальних, так і галузевих юридичних наук. Концептуальний та інструментальний рівні методології пізнання права. Класична парадигма методології пізнання права (принципи об'єктивності, істинності, монізму, детермінізму, сцієнтизму). Сучасна (некласична) парадигма методології пізнання права (принципи інтерсуб'єктивності, додатковості, плюралізму та міждисциплінарності).

Загальнофілософські (філософсько-правові) підходи до пізнання права (діалектичний, метафізичний, феноменологічний). Загальнонаукові методи пізнання права (логічний, системно-структурний, синергетичний, герменевтичний). Спеціально-наукові методи пізнання права (формально-догматичний, порівняльно-правовий – юридичні, історико-генетичний, соціологічний, статистичний, економіко-аналітичний тощо – інших наук).

Філософсько-правове обґрунтування права (об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм – загальний огляд). Філософсько-правове розуміння права (природно-правове, позитивістсько-правове, соціологічно-правове, інтегративне).

Тема 3. Історія філософсько-правового знання у Стародавньому світі та Середньовіччі. Формування передумов сучасного філософського знання про право.

Формування перших уявлень про право на Стародавньому Сході. Міфологічні, релігійні, етично-філософські тексти. Ведична філософія у Стародавній Індії та її підходи до відносин між людьми та їх упорядкованості. Етична філософія права у Стародавньому Китаї (даосизм, конфуціанство). Осібна течія легізму в давньокитайській філософії.

Перехід від міфологічного до раціоналістичного сприйняття права у Стародавній Греції. Виникнення філософсько-правового знання. Особливості досократівського періоду в філософії права. Філософсько-правові погляди Сократа, Платона, Аристотеля. Теорія закону Платона та вчення про справедливість Аристотеля. Розуміння права у філософії Епікура. Природно-правове вчення Цицерона. Погляди на право римських філософів – стоїків.

Теологічне трактування права у середньовічній філософсько-правовій думці. Християнський суспільний ідеал. Філософсько-правові вчення Аврелія Августина та Томи Аквінського, їх природно-правовий характер. Загальні риси мусульманської доктрини права.

Вплив Відродження та Реформації на розвиток філософсько-правового знання. Гуманістичне філософсько-правове вчення Марсилія Падуанського. Теорія державного суверенітету Ж. Бодена. Формування утопічної течії у філософії права: Т. Мор, Т. Кампанелла, Д. Вінстенлі.

Тема 4. Класична філософія права

Формування класичних природно-правових учень початку Нового часу. Філософсько-правова проблематика у вченнях Г. Гроція, Б. Спінози, Т. Гоббса. Д. Локк як основоположник лібералізму та Просвітництва у філософсько-правових доктринах. Ідеї природних прав людини і розумної природної сутності права. Філософсько-правові погляди французьких просвітителів (Ш. Л. Монтеск'є, К. А. Гельвецій, Ж. Ж. Руссо).

Німецька класична філософія права як вершина метафізичного, спекулятивного природно-правового розуміння права, суб'єктивістського обґрунтування права. Зміст права, етика правовідносин, мораль і право, право і свобода у філософсько-правовому вченні І. Канта. Суб'єктивний ідеалізм як основа суб'єктивістського обґрунтування права І. Фіхте. Його вчення про право. Об'єктивний ідеалізм як основа суб'єктивістського обґрунтування права Г. Гегеля. Філософія права тотожності. Сходження абсолютного духу, розуму й свобода у праві. Право і держави. Право дійсне і розумне. Ієрархія форм права за Гегелем.

Формування класичних підходів щодо об'єктивістського обґрунтування права. Німецька історична школа права (Г. Гуго, Ф. Савіньї, Г. Пухта). Діалектичний та історичний матеріалізм К. Маркса та Ф. Енгельса про право і державу та їх історичне майбутнє.

Тема 5. Українська філософія права.

Зародження української теологічної філософсько-правової думки у Середньовіччі. Іларіон, Антоній та Феодосій Печерські. Юрій Дрогобич про право. Філософсько-правові погляди С. Оріховського-Роксолана. Погляди на право і державу українських полемістів XVII століття. Погляди на право гетьманів України. Філософсько-правові засади «Конституції» П. Орлика. «Вивід прав України».

Українські мислителі на службі російського самодержавства. Погляди С. Яворського. Теологічна та абсолютистсько-монархічна версія природно-правового вчення Ф. Прокоповича. Філософсько-правові погляди М. Козачинського. Його трактування природно-правової доктрини. Філософсько-правові засади реформаційних проєктів С. Десницького. Українське Просвітництво. Я. Козельський. Морально-правова характеристика вчення Г. Сковороди.

Погляди на право українських мислителів XIX століття: Т. Шевченко, П. Куліш, Г. Андрузький, С. Подолинський, О. Терлецький, І. Франко, М. Драгоманов, Л. Українка. Кордоцентрична філософія права П. Юркевича.

Формування українськими ученими соціологічних та інтегративних теорій розуміння права: М. Ковалевський і Б. Кістяківський.

Сучасна українська філософія права: загальна характеристика.

Тема 6. Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах романо-германського типу.

Особливості формування романо-германського типу права та його правових доктрин у кінці XIX – на початку XX ст. Вплив Першої та Другої світової війн на розвиток тенденцій романо-германської філософсько-правової думки. Криза легістського правового позитивізму після Другої світової війни.

Філософсько-правове підґрунтя соціологічних теорій права. О. Ерліх про теоретичну і практичну юриспруденцію.

Марбурзька школа філософів. Неокантіанство. Р. Штаммлер і його теорія природного права зі змінним змістом. Природно-правові ідеї у інтегративному праворозумінні Г. Радбруха. «Формула Радбруха» як спосіб провести межу між правовим і неправовим законом. «Широкі» та «вузькі» науки про право за Радбрухом. Філософсько-правові засади нормативізму. Вчення про «чисте право» Г. Кельзена. Кельзенівська діалектика належного і сущого. Тотожність права і закону. Логічний взаємозв'язок норм

права. Зasadнича норма. Нормативістське обґрунтування правопорядку. Філософсько-правові засади кельзенівської теорії конституційної юстиції.

Феноменологічно-правова доктрина Е. Гуссерля. Обґрунтування поняття «інтерсуб'єктивність» у праві. Сприйняття права через свідомість, через переживання. Феноменологія права про комунікацію індивідів у правовому бутті, про значення психічного життя у сферах функціонування права. М. Алексєєв і перехід його поглядів від природно-правових до феноменологічних, інтерсуб'єктивістських. Становлення екзистенціальної філософії права. М. Гайдеггер. Сприйняття і розуміння права через комунікації. Право як простір, де втілена публічність. Співрозмірність природного права сутності права. Гайдеггер про відмінність сущого і буття. Філософсько-правова герменевтика. Герменевтика як універсальна наука про буття у концепції Ф. Шляєрмахера. Використання досягнень історичної науки та мистецтвознавства Г. Гадамером для формування засад герменевтичного розуміння права. Герменевтичний механізм інтелектуальної діяльності судді. Застосування приписів права як правотворення.

Синтез природно-правової та герменевтичної доктрини у теорії А. Кауфмана. Можливість змішаного (дедуктивно-індуктивного) судження про право. Право як мінливий динамічний зв'язок між нормою і конкретною ситуацією. В. Майгофер і розуміння природного права як екзистенційне право. Інтегративність його теорії, оновлення права і через природне право, і через позитивізм. Філософсько-правове вчення Р. Алексі.

Неотомістське вчення про право Ж. Марітена. Французька некласична філософія права П. Рікера. Філософсько-правові погляди Ж. Бержеля.

Психологічна теорія права Л. Петражицького.

Тема 7. Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах англо-американського типу.

Вплив Першої та Другої світової війни, встановлення тоталітарних режимів та обумовленої ними еміграції з країн континентальної Європи на розвиток англійської та американської філософії права Новітнього часу. Б. Рассел і його філософія влади. Право як засіб «приборкування» влади. Загальна характеристика англо-американської філософії права, її більш тісний зв'язок з соціологією права та соціологічною юриспруденцією.

Інтегративне розуміння права у англо-американських філософії права. Синтетична філософсько-правова теорія П. Віноградова. Філософія права економіко-юридичної школи. Ф. Гаск. Прояви тоталітарних режимів у праві. Право і закон за Гаєком. Аналітична юриспруденція Г. Харта. Використання положень некласичної філософії права. Норма визнання. Теорія свободи І. Берліна. Позитивна і негативна свобода. Право як цілісність за Р. Дворкінім. Інтерпретативність права. Американська інтегративна юриспруденція Д. Холла. Міждисциплінарний підхід до проблем правознавства. Інтегративна філософія права Г. Бермана та роль у його концепції історико-правового знання. Новітнє природно-правове вчення Л. Фуллера. Наукова дискусія Фуллера і Харта. Принципи законності Фуллера. Некласична природно-правова теорія справедливості Д. Ролза. «Запона незнання» і формулювання основоположних принципів права. Право як «правила гри» в суспільстві. Справедливість як чесність. Лібертаріанська філософія права Р. Нозіка та її основні риси. Інтегративна філософсько-правова теорія Р. Познера та її вплив на сучасне правознавство.

Природно-правова теорія Д. Фінніса. Жорсткий неопозитивізм Д. Раза.

Тема 8. Проблемні питання онтології права. Аксиологія права. Правотворення і нормотворення.

Онтологічна природа права. Правова реальність. Широке і вузьке значення поняття правова реальність. Онтологічна підстава права. Деонтичний світ (світ права і моральності).

Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. Основні підходи до розуміння природного права, його співвідношення з позитивним правом. Поняття природного права та позитивного права. Основні розбіжності між природним і позитивним правом. Розуміння змісту права і його проявів. Звичаєве право і правові доктрини як типи буття права.

Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Елементи правової реальності. Ідея права. Правова свідомість і правова культура. Структурні елементи ідеї права. Суб'єктивна (антропологічна) компонента, аксіологічна компонента, деонтична компонента. Закон (правові норми) та світ соціальних дій як елементи правової реальності. Інтегративні філософсько-правові вчення як підґрунтя комплексного і всебічного розуміння буття права. Значення філософсько-правового розуміння права для підвищення ефективності правотворення та нормотворення.

Тема 9. Проблемні питання епістемології права. Антропологія права

Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем. Особливості предметного поля правової гносеології: аналіз різних підходів щодо вирішення проблеми. Проблема істини в історії філософії. Істина в науці. Критерії перевірки істинності знань. Гносеологія та епістемологія права. Особливості сприйняття і трактування права та правотворчості. Деклараторна теорія права.

Правова норма, істина і справедливість. Особливості пізнання права. «Мертве» і «живе» право. Істинне право. Пізнання істинності у праві. Аналітична юриспруденція, нормативізм, вчення «живого права» і правового реалізму щодо право творення, змісту й доцільності права. Специфіка правотворення законодавця та судді. Істина і істинність в праві. Проблема пізнання істинності у праві. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології.

Специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Правотворчість в сучасній Україні.

Природа людини і право. Антропологічні основи права. Дефініція правової антропології. Уявлення про людину як про «розумного егоїста». Образ людини моральної. Право і свобода співвідношення категорій. Феноменологічні та екзистенціальні підходи до філософсько-правових проблем людини.

Філософський зміст і обґрунтування прав людини. Права людини з позицій філософій права. Сенс прав людини, їх статус та критерії легітимізації. Максимальна та мінімальна антропологія. Основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій.

Особистість і право. Гуманістична природа права. Право крізь призму людських здібностей. Сутність людини юридичної.

Тема 10. Феноменологія права. Філософські проблеми осмислення сучасної правової дійсності та професійної діяльності юриста.

Сутність феноменологічної філософії. Особливості феноменологічного підходу до права. Спрямованість феноменологічного та екзистенціального підходів до права проти позитивістсько-легістського трактування права. Історія феноменології як методології права. Цінність феноменологічного підходу до права.

Філософсько-методологічні проблеми правоохоронної діяльності, співвідношення моральних, правових та етичних її основ. Моральний зміст діяльності правоохоронних органів як необхідний та універсальний засіб у вирішенні конфліктних ситуацій в службовій діяльності, забезпеченні творчої активності у виконанні свого професійного обов'язку. Філософсько-правові підстави розвитку юридичної техніки як основи

нормотворчої та правозастосовної діяльності працівників правоохоронних органів. Методологічні підстави проектування юридично значущої діяльності.

Філософсько-теоретичні основи справедливості та законності в кримінальному, адміністративному та процесуальному праві, адміністративно-правовій діяльності. Філософська складова пенітенціарної доктрини демократичної правової держави.

Філософія покарання: право покарання і право на покарання. Взаємообумовленість злочину і покарання. Гносеологічна природа інтерпретації покарання в різних концепціях права. Покарання як правова форма реалізації справедливості: національно-історична специфіка. Гуманізм права та його втілення в практичній діяльності працівників правової системи. Моральність і законність в застосуванні покарання.

Розділ 2. Соціологія права

Тема 11. Соціологія права як наука та навчальна дисципліна.

Комплексна природа наукових соціолого-правових досліджень. Дискусійний характер визначення предмета соціології права. Предмет соціології права. Визначення соціології права як науки на V Міжнародному соціологічному конгресі в 1962 році. Створення Дослідного комітету соціології права в межах Міжнародної соціологічної асоціації. Необхідність розвитку соціології права для підвищення ефективності впливу права на суспільні відносини, що ним регулюються.

Природа соціології права та її місце в системі суспільствознавчого знання. Соціологія права як одна зі спеціальних соціологічних теорій.

Рівні аналізу суспільних явищ. Соціологічний підхід до розкриття суті правових явищ.

Структура соціології права. Методи соціології права. Функції соціології права. Внесок соціології права у вирішенні найважливіших завдань сучасної соціально-правової політики держави, які пов'язані з обґрунтованим науковим забезпеченням соціальних реформ, досягненням громадської злагоди, попередженням і своєчасним розв'язанням конфліктів у суспільстві, створенням умов для дійсної реалізації прав і свобод окремого громадянина, а також затвердженням в країні громадянського суспільства та побудові правової держави в Україні.

Тема 12. Виникнення, розвиток та становлення соціології права та соціологічної юриспруденції.

Вплив Німецької історичної школи права на формування соціологічної юриспруденції. Роль засновників соціології О. Конта, Г. Спенсера в процесі становлення соціології права.

Класична соціологія права (Р. Ієринг, Г. Єллінек, Е. Дюркгейм, К. Маркс.). Соціологічна теорія Л. Гумпловича. Інституційна теорія М. Оріу. Обґрунтування засобами соціологічної юриспруденції верховенства права у теорії Е. Дайсі. Соціологічний правовий позитивізм О. Холмса. Розвиток соціології права в Російській імперії.

Історія вітчизняної соціології права. Розвиток соціології права в Україні в кінці XIX століття. Соціологія права в сучасних умовах розвитку України.

Зміст соціологічної юриспруденції та її вплив на становлення філософсько-правових теорій інтегративного праворозуміння у XX столітті.

Тема 13. Соціологічна юриспруденція у правових системах романо-германського типу.

Соціологія права М. Вебера. Поєднання теорії інтересів та проблем поведінки людей з точки зору права. Становлення школи «живого» («вільного») права у соціологічній юриспруденції. Роль бюрократії у державно-правовій дійсності.

Соціологічно-правове обґрунтування теорії еліт Р. Міхельса. Некласична соціологія права Н. Лумана.

Соціологічно-правові погляди Р. Арона. Політична та правова соціологія М. Дюверже. Соціологія права М. Крозьє. Теорія соціології юридичного поля П. Бурдьє. Теорія еліт В. Парето та Г. Моска.

Тема 14. Соціологічна юриспруденція у правових системах англо-американського типу.

Взаємний вплив континентальної та англо-американської соціологічної юриспруденції. Погляди Ф. Гаєка на соціологію права. Соціально-правове обґрунтування теорії плюралістичної демократії Г. Ласкі. Відкрите суспільство К. Поппера і право.

Школа соціологічної юриспруденції Р. Паунда. Суспільна обумовленість права. Юридичний прагматизм і його основні риси. Соціологія права П. Сорокіна. Проблема свободи у його вченні. Соціологічний напрям правового реалізму: К. Ллевелін та Д. Френк. Право парламентарів і суддів, їх співвідношення. Інтереси за реалістичною теорією. Соціологічна складова вчення Р. Познера. Соціологічні аспекти американських інтегративних теорій права.

Тема 15. Право як соціальне явище, його соціальна ефективність. Правова система як соціальна система.

Соціальна обумовленість та цінність права. Соціальне походження правових норм. Соціальні фактори правотворчої діяльності. Сучасна соціокультурна ситуація. Право як міра суспільно значущої поведінки людей. Соціальна природа суб'єктів права. Система суб'єктів права та їх соціальні властивості. Суб'єкти права та суб'єкти правовідносин – спільне та відмінне. Суб'єкти правовідносин: індивідуальні, колективні (соціальні спільноти), інституційні (організації). Соціальна природа суб'єктів права та їх соціально-правові ознаки.

Механізм соціальної дії права. Право як соціальна норма. Соціальний, нормативний та культурний зміст правових норм. Соціальні функції права. Прогнозування у праві. Соціально-правове прогнозування. Правове (юридичне) прогнозування як процес здобуття наукової інформації про тенденції розвитку і майбутній стан правового (у тому числі державницького) процесу явищ і подій в соціально-правовій практиці, правових відносинах в цілому. Пошуковий і нормативний прогнози. Класифікація юридичних прогнозів за масштабом, об'єктом, періодом часу. Предмет правового прогнозування. Методика здійснення прогностичного дослідження.

Методологічні засади визначення соціальної ефективності права. Соціальна ефективність права як міра цільових можливостей реального впливу права на характер і стан соціальних відносин та на їх зміни. Зміст понять „право”, „міра”, „можливість”. Проблема перетворення права у його видимість („неправо”) та соціальні наслідки такого перетворення. Форми здійснення соціального впливу права. Співвідношення проблем розвитку права як суспільного інституту та його соціальної ефективності. Критерії соціальної ефективності права. Показники соціальної ефективності права. Соціальні наслідки (результати) функціонування права. Безпосередня та опосередкована соціальна ефективність права. Передбачені та непередбачені соціальні наслідки. Позитивні та негативні соціальні наслідки. Комплексне визначення соціальної ефективності застосування правових норм. Методика аналізу соціальної ефективності права. Ознаки нежиттєздатності правових норм. Принципи та методи вивчення соціальної ефективності права. Етапи аналізу соціальної ефективності права.

Правова система як соціальна система.

Тема 16. Антропологічний вимір соціології права. Правова соціалізація особистості, правова свідомість і правова поведінка.

Поняття соціалізації. Соціально-психологічні механізми та інститути соціалізації. Правова соціалізація як усвідомлення особистістю своєї соціальної ролі шляхом включення у соціально-правові відносини суспільства. Рівні правової соціалізації особистості. Соціальне призначення і природа права. Основні концепції соціалізації.

Особливості процесу правової соціалізації особистості. Функціональна визначеність права. Фундаментальні засади правової соціалізації: функції інтеграції, забезпечення контролю за поведінкою людей, регулятивна, охоронна та комунікативна функції права. Поле правової соціалізації – сукупність суспільних відносин, в які включена особистість і які упорядковані за допомогою ієрархічної системи нормативних актів і вимог.

Механізм правової соціалізації. Пряма та опосередкована соціалізація. Гарантії прав особистості, її політичного, економічного і правового статусів – головний напрям правової соціалізації особистості. Принципи правової соціалізації особистості: участі, правового пріоритету, гарантії, компенсації. Соціально-правова рольова дія. Система регуляторів правової поведінки – правова, протиправна та позаправна ланки. Правове виховання особистості. Оцінка особистості як суб'єкта правової соціалізації. Роль правових знань в процесі соціалізації.

Визначення правової свідомості. Формування правосвідомості. Ставлення до закону та права з боку різних соціальних груп та верств населення.

Поняття правової поведінки. Диференціація правової поведінки від інших форм соціальної поведінки. Ознаки правової поведінки.

Правова культура. Взаємозв'язок правової культури з правовою поведінкою. Поняття та елементи правової культури. Структурні зв'язки правової культури. Правова культура особистості та правова культура суспільства.

Громадянське суспільство у контексті формування правової культури та правової поведінки.

Тема 17. Соціологія правотворення і нормотворення.

Законотворчість як різновид соціального процесу. Соціологічне забезпечення законодавчого процесу. Діагностика суспільних проблем, оцінка їх пріоритетності. Моделювання ситуацій впровадження закону. Прогнозування процесу законотворення. Соціологічна експертиза законопроекту. Оцінка соціальної ефективності законотворчості.

Закон як соціальне явище. Місце закону в правовому житті. Розвиток системи права та реформування законодавства в Україні. Визначення меж застосування закону.

Соціальний механізм законотворчості. Стадії законодавчого процесу. Суб'єкти законотворчого процесу.

Проблема ефективності законодавства в сучасних умовах. Недоліки чинного законодавства та законотворчої діяльності в Україні. Напрями, призначення та перспективи правової реформи.

Тема 18. Судова соціологія. Соціологія правозастосування.

Соціальна природа правосуддя та його цілі. Поняття та функції правосуддя. Функція соціального контролю. Суд – державний орган запобігання соціальних катаклізмів та виродливої трансформації суспільства.

Судовий процес як соціальна взаємодія. Судовий процес як соціальний конфлікт. Соціально-психологічна взаємодія суб'єктів судового процесу. Взаємодія судового процесу з зовнішнім суспільним середовищем. Принципи справедливого процесу.

Соціологічна експертиза і соціологічне тлумачення закону. Функції соціологічної експертизи. Соціологічне тлумачення закону – як допомога у вирішенні судової справи по суті. Соціологічне дослідження судових помилок.

Соціологічні аспекти вивчення ефективності правосуддя. Рівні визначення ефективності правосуддя. Соціальні підходи до судової діяльності. Професіограма судді. Соціальне планування та наукова організація роботи судді.

Соціальні проблеми та головні напрями судової реформи в Україні.

Ефективна дія правозастосування є актуальною сучасною проблемою в Україні, розв'язання якої вимагає застосування тривалих і цілеспрямованих зусиль контролю з боку держави, політичних партій та інших компонентів політичної організації суспільства, підвищення рівня професійної підготовки юристів, правової і політичної культури населення, вдосконалення методів підбору, розстановки й виховання кадрів правозастосовників.

Правозастосування як вид соціальної діяльності. Соціально-правовий контроль на стадії правозастосування та його ознаки. Цілі та функції правозастосування у соціальному механізмі правового регулювання. Умови справжньої соціальної цінності правозастосування. Найважливіші соціальні та юридичні чинники, які інтенсивно впливають на правозастосовну діяльність: кадровий склад суб'єктів правозастосовників; конкретно-історичні умови правозастосовної діяльності; соціально-психологічний механізм прийняття рішення; фактична діяльність суб'єктів правозастосовників; якість акта застосування правових норм.

Суб'єкти правозастосовальної діяльності. Професіограма посадової особи правозастосування, юриста. Сучасні проблеми кадрової політики держави, які спрямовані на розв'язання завдань формування кадрового складу посадовими особами, здатними належним чином здійснювати правозастосовальну діяльність.

Умови правозастосовальної діяльності: загальні, спеціальні, індивідуальні. Фактична діяльність суб'єктів правозастосування. Соціальні критерії її оцінки.

Визнання правозастосування ефективним.

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л ¹	п	лаб	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1.												
Тема 1. Філософія права: предмет та завдання.	7	2	2			3	7	1				6
Тема 2. Методологія філософії права та методологія права. Філософське розуміння та обґрунтування права.	7	2	2			3	7					7
Тема 3. Історія філософсько-правового знання у Стародавньому світі та Середньовіччі. Формування передумов сучасного філософського знання про право.	6					6	6					6
Тема 4. Класична філософія права	7	2	2			3	7	2	2			3
Тема 5. Українська	7	2	2			3	7					7

¹ Дистанційно.

філософія права.												
Тема 6. Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах романо-германського типу	7	2	2			3	7					7
Тема 7. Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах англо-американського типу.	6	2	2			2	6					6
Тема 8. Проблемні питання онтології права. Аксиологія права. Правотворення та нормотворення.	7					7	7					7
Тема 9. Проблемні питання епістемології права. Антропологія права	6					6	6					6
Тема 10. Феноменологія права. Філософські проблеми осмислення сучасної правової дійсності та професійної діяльності юриста.	6					6	6					6
Разом за розділом 1	66	12	12			42	66	3	2			61
Розділ 2.												
Тема 11. Соціологія права як наука та навчальна дисципліна.	7	2	2			3	7	1				6
Тема 12. Виникнення, розвиток та становлення соціології права та соціологічної юриспруденції.	7	2	2			3	7	2	2			3
Тема 13. Соціологічна юриспруденція у правових системах романо-германського типу.	7	2	2			3	7					7
Тема 14. Соціологічна юриспруденція у правових системах англо-американського типу.	7	2	2			3	7					7
Тема 15. Право як соціальне явище, його соціальна ефективність. Правова система як соціальна система.	6	2	2			2	6					6
Тема 16.	7					7	7					7

Антропологічний вимір соціології права. Правова соціалізація особистості, правова свідомість і правова поведінка.												
Тема 17. Соціологія правотворення і нормотворення.	7					7	7					7
Тема 18. Судова соціологія. Соціологія правозастосування.	6					6	6					6
Разом за розділом 2	54	10	10			34	54	3	2			49
Усього годин	120	22	22			76	120	6	4			110

4. Темі семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна ф./ заочна ф.
	Розділ 1	
1	Філософія права: предмет та завдання.	
2	Методологія філософії права та методологія права. Філософське обґрунтування та розуміння права.	2/-
3	Класична філософія права	2/2
4	Українська філософія права	2/-
5	Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах романо-германського типу	2/-
6	Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах англо-американського типу.	
	Розділ 2	
7	Соціологія права як наука та навчальна дисципліна.	2/-
8	Виникнення, розвиток та становлення соціології права та соціологічної юриспруденції.	2/2
9	Соціологічна юриспруденція у правових системах романо-германського типу.	2/-
10	Соціологічна юриспруденція у правових системах англо-американського типу.	2/-
11	Право як соціальне явище, його соціальна ефективність. Правова система як соціальна система	2/-
	Разом	22/4

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин денна ф./ заочна ф.
1	Філософія права як наука та навчальна дисципліна (вивчення лекційного та	3/6

	додаткового матеріалу з теми)	
2	Методологія філософії права та методологія права. Філософське обґрунтування та розуміння права (підготовка до семінарського заняття за денною (змішаною формою), самостійне вивчення теми за заочною формою)	3/7
3	Історія філософсько-правового знання у Стародавньому світі та Середньовіччі. Формування передумов сучасного філософського знання про право (самостійне вивчення теми за денною (змішаною) та заочною формами).	6/6
4	Класична філософія права (підготовка до семінарського заняття за денною (змішаною) та заочною формами навчання)	3/3
5	Українська філософія права (підготовка до семінарського заняття за денною (змішаною) та заочною формами навчання).	3/3
6	Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах романо-германського типу (вивчення лекційного та додаткового матеріалу за денною (змішаною) та самостійне вивчення теми за заочною формами навчання)	3/7
7	Генезис сучасного філософсько-правового знання у правових системах англо-американського типу (вивчення лекційного та додаткового матеріалу за денною (змішаною) та самостійне вивчення теми за заочною формами навчання) .	2/6
8	Проблемні питання онтології права. Аксіологія права. Правотворення та нормотворення (підготовка до семінарського заняття за денною (змішаною формою), самостійне вивчення теми за заочною формою).	7/7
9	Проблемні питання епістемології права. Антропологія права (самостійне вивчення теми за денною (змішаною) та заочною формами)	6/6
10	Феноменологія права. Філософські проблеми осмислення сучасної правової дійсності та професійної діяльності юриста (самостійне вивчення теми за денною (змішаною) та заочною формами).	6/6
11	Соціологія права як наука та навчальна дисципліна (вивчення лекційного та додаткового матеріалу з теми)	3/6
12	Виникнення, розвиток та становлення соціології права та соціологічної юриспруденції (підготовка до семінарського заняття за денною (змішаною) та заочною формами навчання)	3/3
13	Соціологічна юриспруденція у правових системах романо-германського типу (вивчення лекційного та додаткового матеріалу за денною (змішаною) та самостійне вивчення теми за заочною формами навчання)	3/7
14	Соціологічна юриспруденція у правових системах англо-американського типу (вивчення лекційного та додаткового матеріалу за денною (змішаною) та самостійне вивчення теми за заочною формами навчання)	3/7
15	Право як соціальне явище, його соціальна ефективність. Правова система як соціальна система (підготовка до семінарського заняття за денною (змішаною) та самостійне вивчення теми за заочною формами навчання)	2/6
16	Антропологічний вимір соціології права. Правова соціалізація особистості, правова свідомість і правова поведінка (самостійне вивчення теми за денною та заочною формами навчання)	7/7
17	Соціологія правотворення і нормотворення (самостійне вивчення теми за денною та заочною формами навчання)	7/7
18	Судова соціологія. Соціологія правозастосування (самостійне вивчення теми за денною та заочною формами навчання).	6/6
	Разом	76/110

7. Методи контролю

Контрольні заходи є необхідним елементом зворотного зв'язку у процесі навчання. Вони визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

У Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна запроваджена така система контролю рівня знань студентів:

7.1. Рівні контролю

За рівнем контролю розрізняють:

1. **Самоконтроль** – він призначений для самооцінки студентами якості засвоєння навчального матеріалу з дисципліни «Філософія та соціологія права» (відповідного розділу, теми тощо).

2. **Кафедральний контроль** – проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного та семестрового контролю.

3. **Факультетський та міністерський контроль** – є різними рівнями зовнішнього контролю, призначеного для перевірки якості навчального процесу на кафедрах, порівняння ефективності навчання студентів. Такий контроль проводиться вибірково (в окремих навчальних групах).

7.2. Види контролю

У навчальному процесі з дисципліни «Філософія та соціологія права» використовуються такі види контролю: вхідний, поточний, модульний, підсумковий та відстрочений.

1. **Вхідний контроль** може проводитися перед вивченням нового курсу з метою визначення науково-педагогічним працівником рівня підготовки студентів до опанування дисципліни. Як правило, він проводиться на першому занятті навчальної дисципліни.

2. **Поточний контроль** проводиться науково-педагогічним працівником на всіх видах аудиторних занять. Основним завданням поточного контролю є перевірка рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між науково-педагогічним працівником та студентами у процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як науково-педагогічним працівником (для коригування методів і засобів навчання), так і студентами (для планування самостійної роботи).

Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового експрес-контролю на семінарських заняттях та лекціях, у формі колоквіуму (особливий форми поточного контролю), виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях.

Результати поточного контролю (поточна успішність) є основною інформацією для визначення модульної оцінки, при проведенні заліку і враховуються науково-педагогічним працівником при визначенні підсумкової залікаційної оцінки з дисципліни.

Поточна оцінка є сумою балів, отриманих студентом за виконання всіх видів робіт, передбачених робочою програмою. Перелік робіт (завдань), які студент зобов'язаний виконати впродовж семестру з дисципліни «Філософія та соціологія права», критерії їх оцінювання та розподіл балів, відведених для їх оцінювання, доводяться до відома студентів на початку семестру. Текст індивідуального завдання зберігаються на кафедрі протягом року.

У числі поточних форм робіт, які передбачені робочою програмою «Філософія та соціологія права», наступні:

- відповіді на семінарському занятті (до 5 балів) (таким чином, студенти впродовж семестру шляхом активної роботи на семінарських заняттях можуть набрати до 55 балів)

- надання протягом семестру письмових відповідей у платформі дистанційного навчання Google Classroom/Moodle на питання з тем, винесених на самостійне вивчення (6 тем з максимальною оцінкою 3 бали за кожну тему) – до 5 балів;

3. Семестровий підсумковий контроль є обов'язковою формою контролю навчальних досягнень студента і проводиться у вигляді семестрового заліку, в обсязі визначеного робочою програмою дисципліни навчального матеріалу. Здійснюється з використанням платформи Moodle.

Сумарна оцінка за вивчення дисципліни розраховується як сума модульних оцінок та балів, отриманих за результатами підсумкового семестрового контролю. Загальна сума балів модульних і підсумкового семестрового контролю складає 100. Відповідно, з урахуванням того, що робоча навчальна програма дисципліни «Філософія та соціологія права» передбачає як лекції, так і семінари, сума балів, які студент може набрати протягом семестру, дорівнює 60, а сума балів підсумкового семестрового контролю – 40.

Семестровий екзамен – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр, що проводиться в якості контрольного заходу під час екзаменаційної сесії. Перед заліком обов'язково проводиться консультація. Як правило, залік приймається лектором, який викладав курс. Семестровий залік проводиться в письмовій формі. За своєю формою залікова робота є розгорнутою відповіддю на питання. Норма часу на проведення заліку в письмовій формі складає до 2 годин на академічну групу. Відмова студента виконувати залікове завдання атестується як незадовільна відповідь.

Студент має бути ознайомлений із результатами своєї залікової письмової роботи не пізніше, ніж через 5 робочих днів після її написання. Студент має право ознайомитися з перевіреною роботою і одержати пояснення щодо отриманої оцінки.

Оцінка семестрового контролю (екзамену) виставляється відповідним науково-педагогічним працівником за національною та європейською шкалами у відомість та в індивідуальний навчальний план студента.

Білет сесійного екзамену з дисципліни «Філософія та соціологія права» має тестову форму та складається з 4 (чотирьох) так званих «відкритих» питань у контексті наведеного нижче переліку екзаменаційних питань з курсу, відповіді на які мають елементи творчого, есеїстичного характеру. Правильна відповідь на кожне запитання оцінюється в 10 балів. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент впродовж іспиту, складає 40 (сорок) балів.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальне завдання				Екзамен	Сума
Розділ 1	Розділ 2	Індивідуальне завдання	Самостійна робота		
T1,T2,T4,T5-T7	T11,T12-T15	-			
30	25	-	5	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Критерії оцінювання різноманітних форм поточного контролю роботи студентів:

1. *Участь у семінарському занятті (оцінюється від 0 до 5 балів):*

5 балів – повна розгорнута відповідь, розуміння і аналіз різних точок зору науковців на проблеми філософії та соціології права, застосування методології наукового дослідження, розуміння проблемних питань теоретичної юриспруденції, володіння навичками доктринального юридичного мислення, використання наукових текстів та ілюстративних юридичних прикладів;

4 бали - повна розгорнута відповідь, розуміння і аналіз різних точок зору науковців на проблеми теорії держави і права, застосування методології наукового дослідження, використання прикладів з законодавства та юридичної практики;

3 бали – розгорнута відповідь, розуміння і аналіз різних точок зору науковців на проблеми теорії держави і права, застосування методології наукового дослідження;

2 бали – відповідь, в якій в цілому розкриті основні проблеми теми заняття, показано знання основних точок зору на проблеми теорії держави і права, знайомство з методологією наукового дослідження;

1 бал – відповідь, в якій в цілому розкриті основні проблеми теми заняття;

0 балів – відсутність відповіді або її невідповідність темі заняття

Самостійна робота виконується за темами, які винесені на самостійне вивчення.

Теми самостійної роботи направляються до Google Classroom, при співпадінні з темами лекцій та семінарських занять не зараховуються і оцінка не виставляється. Максимальна оцінка за самостійну роботу за однією темою 3 бали.

4. Екзамен (оцінюється від 0 до 40 балів) – творчі письмові відповіді на 4 питання відкритого типу, правильна відповідь на кожне з них оцінюється у 10 балів.

Критерії оцінювання:

9-10 балів – повна, логічна, аргументована відповідь на питання; матеріал розкрито логічно і всебічно, показано у розвитку, зі знанням позицій науковців та дискусійних і проблемних питань, наукових текстів.

7-8 балів – повна, логічна, аргументована відповідь на питання; матеріал розкрито логічно, зі знанням позицій науковців та дискусійних і проблемних питань.

5-6 балів – більшість аспектів питання розкрито, є аргументація та розуміння

Питання, які виносяться на складання підсумкового контролю:

1. Філософське знання про право: загальна характеристика.
2. Об'єкт і предмет філософії права. Основні питання філософії права.
3. Функції філософії права, їх характеристика. Взаємодія філософії права з іншими галузями юридичної науки.
4. Філософія права як наука і як навчальна дисципліна.
5. Методологія філософії права. Філософсько-правова рефлексія.
6. Дедукціонізм та індукціонізм, спекулятивна та емпірична філософія права.
7. Методологія права та її рівні.
8. Філософське обґрунтування права: загальна характеристика (об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм).
9. Філософське розуміння права: загальна характеристика (природно-правове, легістсько-позитивістське, соціологічно-позитивістське).
10. Виникнення філософських уявлень про право у давньосхідних суспільствах.
11. Китайська філософія про право.
12. Перехід до раціоналістичного сприйняття права у давньогрецькій філософії: загальна характеристика.
13. Філософсько-правові погляди Сократа і Платона.
14. Філософсько-правові погляди Аристотеля.
15. Давньоримська філософія права: загальна характеристика.
16. Філософсько-правові погляди Цицерона.
17. Теологічна філософія права. Християнство та іслам.
18. Філософія права Августина Блаженного та Томи Аквінського.
19. Філософсько-правова думка Відродження та Реформації.
20. Філософія права Г. Гроція та Б. Спінози.
21. Філософсько-правові погляди Т. Гоббса та Д. Локка
22. Філософія права Просвітництва: Ш. Монтеск'є та Ж. Ж. Руссо
23. Філософія права І. Канта.

24. Філософія права Г. Гегеля.
25. Філософсько-правові погляди Німецької історичної школи права.
26. Марксистська філософія права.
27. Складання філософсько-правових передумов правового позитивізму: Д. Бентам і Д. Мілл
28. Філософсько-правові засади позитивізму.
29. Неокантіанство. Відроджене природне право.
30. Філософсько-правові засади психологічної теорії Л. Петражицького.
31. Некласична філософія права: загальна характеристика.
32. Інтегративні філософсько-правові доктрини: загальна характеристика.
33. Філософсько-правовий екзистенціалізм.
34. Філософсько-правова феноменологія.
35. Філософсько-правові засади нормативізму та аналітичної теорії права.
36. Філософсько-правова герменевтика.
37. Онтологія права.
38. Структура права в онтологічному аспекті.
39. Рівні буття права та їх філософська характеристика
40. Екзистенційне буття права; право як комунікація.
41. Аксиологія права. Загальна характеристика.
42. Цінності в праві та цінність права.
43. Людина в праві. Проблема антропології права.
44. Феноменологія права.
45. Філософські аспекти правової герменевтики.
46. Істина в праві, її характеристика.
47. Епістемологія та гносеологія права.
48. Філософія права і проблема комунікації.
49. Міждисциплінарний філософський погляд на право.
50. Ідея свободи у сучасних філософсько-правових концепціях.
51. Сутність соціологічного підходу до права та його загальна характеристика.
52. Об'єкт і предмет соціології права.
53. Соціологічна юриспруденція як різновидність юридичного позитивізму.
54. Структура соціології права.
55. Методологія соціології права. Її функції.
56. Погляди на право О. Конта як засновника науки соціології.
57. Філософсько-правові та соціологічно-правові основи вчення Г. Спенсера.
58. Соціологічне вчення про право Р. Ієринга.
59. Соціологічне вчення про право Г. Єллінека.
60. О. Холмс і його бачення права через розуміння соціальних процесів.
61. Соціологічний зміст учення К. Маркса та Ф. Енгельса про право і державу.
62. Соціологічний компонент у вченні П. Віноградова.
63. Співвідношення соціологічного та правового у вченні П. Сорокіна.
64. Класична соціологія права М. Вебера.
65. Соціологічний підхід у вченні О. Ерліха про живе (вільне) право.
66. Р. Паунд як засновник прагматичного соціологічного підходу до права.
67. Соціологія права Т. Парсонза.
68. Реалістична школа права у США.
69. Сучасна європейська соціологія права: Н. Луман.
70. Використання соціології права в інтегративному вченні Г. Бермана.
71. Використання досягнень соціологічної юриспруденції у доктрині Р. Нозіка.
72. Використання досягнень соціологічної юриспруденції у поглядах Р. Познера.
73. Теорія соціального і правового поля П. Бурдьє.
74. Соціологізм права у поглядах М. Ковалевського.

75. Соціологізм права у поглядах Б. Кістяківського.
76. Соціальна обумовленість та цінність права.
77. Соціальна природа суб'єктів права. Структура суспільних (громадських) відносин. Поняття „правосуб'єктності”.
78. Механізм соціальної дії права. Норма права як соціальна норма.
79. Соціальний, нормативний та культурний зміст правових норм. Соціальні функції права.
80. Соціальна ефективність права як міра цільових можливостей реального впливу права на характер і стан соціальних відносин та на їх зміни.
81. Позитивне право як соціальне явище.
82. Соціологічно-правове обґрунтування правової держави і громадянського суспільства.
83. Правова свідомість суб'єктів соціальних відносин. Деформації правосвідомості.
84. Юридично значуща поведінка суб'єктів соціальних відносин. Девіації правової поведінки.
85. Конфлікти як соціальні явища, їх класифікація.
86. Юридичний конфлікт та його соціологічно-правова характеристика.
87. Поняття, види та принципи правотворчості.
88. Соціологія правоутворення.
89. Соціологія застосування норм права: поняття, ознаки, види.
90. Стадії застосування нормативних приписів. Акт правозастосування: поняття і види.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для екзамену
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Бачинін, В.А. Філософія права : підручник : затверджено МОН України / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. К. : Ін Юре, 2003. 468 с.
2. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзоббань, С.І. Максимов та ін. Х.: Право, 2014. 208 с.
3. Соціологія права: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навчальних закладів /М. І. Панов, Н. П. Осипова, Л. М. Герасіна та ін. За ред. Н. П. Осипової. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 276 с.

Додаткова література

1. Абашнік В. О. Ганс Кельзен про Конституцію як ґрунтовну норму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип.28. Т.3. С.191-193.

- 2.Марченко О. В. Філософія права: навч. посібник / Марченко О. В. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Настасяк І. Соціологія права: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2008. 196 с.
- 4.Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.2. Філософія права /Редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.. 1128 с.
- 5.Філософія права: навч. посібник / О. О. Бандура [та ін.] ; ред. М. В. Костицький, Б. Ф. Чміль ; Національна академія внутрішніх справ України. К. : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.
- 6.Циппеліус Р. Філософія права: підручник : пер. з нім. / Р. Циппеліус. К.: Тандем, 2000. 300 с.
- 7.Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
- 8.Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
9. Алекси Р. Природа філософії права. *Проблеми філософії права*. 2004. Т.ІІ. С.19-26.
10. Антологія української юридичної думки в 6 т. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. К.: Юридична книга, 2002. 568 с.
11. Антонов М. Творчий шлях та правове вчення Ганса Кельзена. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С.345-353.
12. Арістотель. Нікомахова етика / Αριστοτέλους. Ηθικα Νικομαχεια. - К.: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
13. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с.
14. Берман Г. Дж. Западная традиция права: Эпоха формирования /Пер. с англ. 2-е изд. М.: Изд-во МГУ – Изд. группа ИНФРА-М – НОРМА, 1998. 624 с.
15. Бігун В. С. Густав Радбрух – видатний німецький філософ права. *Проблеми філософії права*. 2004. Т.ІІ. С.33-48.
16. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення. К.: Реферат, 2011. 303 с.
17. Бурдьє П. Практичний глузд. К.: Український Центр духовної культури, 2003. 503 с.
18. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму. *Філософія освіти*. 2015. № 2 (17). С.6-64.
19. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну /Пер. з нім. та комент. В. М. Купліна. К.: Четверта хвиля, 2001. 424 с.
20. Гадамер Г. Г. Істина і метод: Основи філософської герменевтики. Пер. з нім. О. Мокровольського. У 2 т. К.: Юніверс, 2000. Т.1-2.
21. Гаск Ф. Шлях до кріпачтва /Пер. з англ. К.: ГО «Ціна держави», 2016. 65 с.
22. Гамалія К. М. Філософські системи Давнього Китаю: від оракула до формування світогляду. Електронний ресурс: URL: https://Vknukim_myst_2013_29_7.pdf.
23. Гегель Г. Ф. В. Основи філософії права. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
24. Голмс О. В. Молодший. Шлях права. *Філософія права*/За ред. Дж. Фейнберга та Дж. Коулмена. К., 2007. С.172-179.
25. Горський В. С. Історія української філософії: курс лекцій: навч. посіб. Для студ. вищих навч. закладів. 3-тє вид. К.: Наук. думка, 1997. 285 с.
26. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. /Пер. Е. Причепій. *Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрями*. К.: Ваклер, 1996. С.61-94.
27. Дворкін Р. Верховенство права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С.13-23.

28. Дудченко В. В. Г. Радбрух про ціннісну природу права. Електронний ресурс: URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
29. Дюгі Л. Конституційне право. Теорія держави /Передм. Ю. М. Оборотова. Одеса: Юрид. літ., 2005. 837 с.
30. Ерліх Є. Монтеск'є та соціологічна юриспруденція. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наук. праць. Вип.728: Правознавство. Чернівці: ЧНУ, 2014. С.5-14.
31. Ерліх Є. Основи соціології права. *Проблеми філософії права*. 2005. Т.ІІІ. № 1-2. С.211-220.
32. Єресько Л. Верховенство права як результат судової практики: погляди А. Дайсі. *Юридична Україна*. 2016. № 11-12. С.68-81.
33. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Підручник. К.: Лібра, 1999. 488 с.
34. Кальвін І. Інституція або Навчання християнської релігії. Атланта-Торонто, 1986. 238 с.: URL: <https://diasporiana.org.ua/religiya/9378-kalvin-i-institutsiya-abo-navchannya-hristiyanskoji-religiyi/>
35. Кант І. Критика чистого розуму. Переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
36. Касаткін С. Позитивізм в англо-американській філософії права. Вчення Герберта Л. А. Харта. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С.300-313.
37. Кауфман А. Онтологическая структура права. *Российский ежегодник теории права*. 2008. № 1. С.151-174.
38. Кельзен Г. Чисте правознавство. З додатком: Проблема справедливості /Пер. з нім. О. Мокровольного. К.: Юніверс, 2004. 498 с.
39. Ковальчук В. Б. Вчення Роберта фон Моля про легітимність влади у правовій державі. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2011. №1. С.1-12.
40. Ковтонюк А. М. Ганс Кельзен і його чиста теорія права. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1(21). С.28-32.
41. Ковтонюк А. М. Основні концепції права в інтегративній юриспруденції. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С.32-37.
42. Колосов І. В. Юридический позитивизм Джона Остина и утилитаризм Иеремии Бентама: диалектика соотношения. *Matters of Russian and International Law*. 2017/ Vol.7. Р.51-59.
43. Кордун В. О. Філософське осягнення соціальної революції в ранніх творах Пітіріма Сорокіна: до історії дослідження проблеми. *Філософські обрії*. 2008. № 20. С.53-65.
44. Костицький М. В. Нормативізм як методологія юриспруденції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С.17-29.
45. Крالیук М. П. Історія філософії України: підручник. К.: КНТ, 2015. 652 с.
46. Литвинов В. Д. Ренессансний гуманізм в Україні. К.: Основи, 2000. 472 с.
47. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи в сучасному світі : монографія/ Х. : Право, 2015. 352 с.
48. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах /Пер. з нім. М. Бойченко, В. Кебуладзе. К.: Дух і літера, 2011. 336 с.
49. Луцький Р. П. Позитивне право в європейській правовій думці. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С.24-26.
50. Лютер М. О светской власти. *Время молчания прошло*: Избранные произведения 1520-1526 гг./Пер. с нем., ист. очерк, комментарии Ю. А. Голубкина. Х.: Око, 1992. С.225-332.
51. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибрані праці; статті, аналітичні огляди, переклади (2003-2011). Х.: Право, 2012. 336 с.

52. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. Переклад з італійської: Анатоль Перепадя. Київ: Основи, 1998. 492 с.
53. Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми /Переклад з грецької Р. Паранько. Львів: Літопис, 2007. 212 с.
54. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Теорія держави і права*. 2017. № 5. С.189-192.
55. Петражицький Л. Й. Вибрані праці: у 2 кн. К.: Либідь, 2011. Кн.1-2.
56. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги /Пер. з англ. О. Буценка. В 2 т. – К.: Основи, 1994. Т.1-2.
57. Пуфендорф С. Про обов'язки людини і громадянина. *Антологія лібералізму: політико-правові вчення та верховенство права* /Упор. С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; Відп. ред. С. Головатий. К.: «Книги для бізнесу», 2008. С.353-359.
58. Рабінович С. П., Бесага І. В. Філософсько-правова концепція Вернера Майхофера як предмет дослідження в радянському правознавстві. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип.2 (4). С.8-15.
59. Радбрух Г. Людина в праві. *Проблеми філософії права*. 2004. Т.П. С.71-82.
60. Раз Дж. Права людини в новому світовому порядку /Пер. В. С. Бігуна. Електронний ресурс:URL: <https://bihun.in.ua>.
61. Рікер П. Право і справедливість./Пер. із фр. К.: Дух і літера, 2002. 216 с.
62. Сенека. Моральні листи до Луцілія /Переклад А. Содомори. 2-е видання. К.: Основи, 1999. 608 с.
63. Сповідь/ Святий Августин; переклад В.С. Бойка; передмова і примітки П.О. Ніколова; худож.-ілюстратор І.І. Ячін; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків: Фоліо, 2012. 346 с.
64. Стовба А. Природа вещей или естество дела? Бытие-как Вернера Майхофера. *Philosophy of Law and General Theory of Law*. 2019. № 1. С.262-282.
65. Стовба О. Філософія права Артура Кауфмана: у пошуках «Третього шляху». *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С.322-328.
66. Титов В. Теоретичні погляди Олівера Венделла Холмса молодшого. Електронний ресурс: URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6162/1/Titov_137.pdf
67. Українські гуманісти епохи Відродження. У 2 ч. К.: Наукова думка, 1995. 432 с.
68. Фуллер Л. Л. Мораль права. Пер. з англ. Н. Комарова. Наукове видання. К.: Сфера, 1999. 232 с.
69. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії*. К.: Либідь, 1996. С.84-90.
70. Хайєк Ф. А. Право, законодавство та свобода: нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. Т.2. Міраж соціальної справедливості /Пер. з англ. К.: Сфера, 1999. 200 с.
71. Ціцерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів /Переклад В. Литвинова. К.: Основи, 1998. 476 с.